

De la Kolozsvár la Cluj. Ultimul episod al regimului ungar în „capitala” transilvană

PETER WEBER

Istoria popoarelor central-est europene nu poate fi înțeleasă în totalitatea ei, aplecându-ne doar asupra studiului istoriei unui singur popor, după cum nici cunoașterea istoriei unui popor din acest spațiu nu poate fi lipsită de deficiențe dacă facem abstracție de împletirea acesteia cu istoria celorlalte popoare central-europene¹. Astăzi, spațiul menționat stă sub semnul prefacerilor politico-statale survenite în ultimele momente ale unei epoci care ia sfârșit odată cu dispariția unor forme de stat devenite anacronice. Aceste prefaceri însoțite de frământări și contradicții reprezintă ultima fază a epocii moderne, fază pe cât de scurtă pe atât de tumultuoasă și în care principiul de referință, cel al autodeterminării popoarelor, a fost folosit de către adversarii politici ai timpului ca instrument în tendințele fiecăruia de a-și asigura sau extinde supremația politică în detrimentul celuilalt².

România contemporană s-a născut tocmai ca o consecință a prefacerilor amintite. Unirea teritoriilor — în general cu majoritate românească — cu vechea Românie a racordat istoria statelor vecine la istoria țării noastre. Acest fenomen s-a reflectat cu precădere acolo unde principiul autodeterminării naționale a lăsat un spațiu interpretativ destul de larg, așa cum a fost în cazul teritoriilor fostului stat ungar care s-au unit cu România. Abordarea istoriei României și istoriei Ungariei ca istorii ce se intersectează în toată perioada de la încheierea primei conflagrații mondiale pînă la semnarea tratatului de la Trianon, poate aduce noi completări și revizuirea unor interpretări istorice în ceea ce privește istoria spațiului transilvan din perioada de trecere de la o autoritate statală la alta. Procesul schimbării autorității statale (*impériumváltás*: schimbare de «imperiu») trebuie privit ca un fenomen istoric multifactorial. Tratarea acestui subiect ca subiect contradictoriu între istoriografia română și cea maghiară necesită un real spirit de obiectivitate, dar dată fiind subiectivitatea mai mult sau mai puțin evidentă a materialului documentar, este hazardat ca un istoric să-și aroge interpretări istorice absolut obiective. Totuși, tendința spre obiectivitate trebuie să fie un scop primordial al istoriografiei pozitivistice contemporane, prin eliminarea unor aprecieri justițiarie din partea istoricului, lăsînd ca cititorul să sancționeze personajele și faptele lor dintr-un anumit timp istoric. Coroborarea mai multor materiale cu conținut subiectiv contradictoriu poate facilita munca istoricului în elaborarea unei interpretări de mijloc, de consens între cei doi antipozi.

Majoritatea lucrărilor de referință privitoare la evenimentele de la sfârșitul anului 1918 și începutul anului 1919, atât cele românești cît și cele maghiare, au recurs preponderent la o abordare emotivă, diferind doar tonul în funcție de contextul politico-istoric în care acestea au fost scrise. În tot acest răstimp de optzeci de ani, cifrele au fost subiectul celor mai diverse interpretări, de la situația etno-demografică a teritoriului unit cu România pînă la amploarea numerică a adunărilor naționale ale românilor (Alba Iulia, 1 decembrie 1918) și ale maghiarilor (Cluj, 22 decembrie 1918). Caracteristică celor două istoriografii a fost minimalizarea rolului celuilalt în formarea cadrului evenimential al procesului istoric, sau chiar ignorarea totală a unor manifestări care au jucat un rol important în procesul schimbării apartenenței statale a Transilvaniei. Demersul istoric pus în slujba ideologiilor naționale a fost dominat de ideea de victimizare și autojustificare. Dezideologizarea discursului istoric și detașarea de complexul adversității generator de atitudini părtinitoare vor putea reaseza trecutul românilor și al maghiarilor, creînd cadrul istoriografic pentru numeroase studii comparate din istoria celor două națiuni.

În ultimele zile ale lunii octombrie 1918, înfrîngerea Austro-Ungariei devenise evidentă. Însuși István Tisza, personalitate marcantă a guvernărilor din a doua parte a perioadei dualiste, recunoscuse acest fapt în fața deputaților din parlamentul de la Budapesta.³ Existența atât *de facto* cît și *de jure* a Austro-Ungariei era numărată în zile, iar în fața evenimentelor revoluționare ce se prefigurau, guvernului dualist condus de către Sándor Wekerle nu-i mai rămînea altceva decît să-și prezinte demisia. În această atmosferă, partidele politice aflate în opoziție au început pe plan central și local pregătirile pentru preluarea puterii.

La Cluj, în 29 octombrie 1918, sub deviza „Clujul pentru o nouă Ungarie” s-a organizat o mare adunare populară a membrilor și simpatizanților partidelor Independist-Pășoptist, Radical și Social-democrat pentru a-și exprima adeviziunea la Consiliul Național constituit cu cîteva zile mai devreme la Budapesta și dorința de separare totală și imediată a Ungariei de Austria. Din partea partidului Independist-Pășoptist a vorbit profesorul I. Apáthy

care a reflectat asupra „*politicii opresoare*” a Austriei față de Ungaria în decursul istoriei, inclusiv sub sistemul dualist. Referindu-se la principiul autodeterminării popoarelor, el și-a exprimat convingerea că odată cu obținerea independenței totale, Ungaria trebuie să pășească pe drumul democratizării care înseamnă implicit „*cooperarea cu naționalitatea română*.” Din partea Partidului Radical a luat cuvântul, în același spirit, Jenő Janovics, directorul Teatrului Național Maghiar din Cluj care a subliniat că „*trebuie să scuturăm de pe noi Austria putredă*” încheindu-și cuvântarea cu recitarea poeziei „*Talpra magyar*”. Sándor Vincze, din partea P.S.D. din Ungaria a făcut un rechizitoriu la adresa regimului dualist arătând că tocmai oligarhia politică a acestui regim a înveninat relațiile dintre națiunea maghiară și români, aducând ca exemplu injusta disproporționalitate față de români a reprezentării parlamentare. După prezentarea celor 12 puncte ale Consiliului Național Maghiar (în continuare C.N.M.) de la Budapesta ce anunțau schimbările sociale și politice, adunarea de la Cluj a mai adoptat încă patru, ca expresie specială a reprezentanților din Ardeal ai acestor forțe politice. Primul punct declară separarea de Austria și ieșirea din „*politica de izolare care întărește reacțiunea și pune în pericol independența țării*”. În punctul doi, Comitetul Ardelenesc al Consiliului Național Maghiar declară disocierea totală de minciunile vechii politici, lansând o chemare la reconciliere către „*frații români și sași în lupta comună pentru drepturi egale*”. Punctul 3 face apel la locuitorii români, maghiari și sași ai satelor și orașelor transilvane să adere la Comitetul Ardelenesc al Consiliului Național. În ultimul punct este salutată intenția celor trei partide de a schimba cursul politic al societății maghiare.

Așa cum rezultă din analiza acestor patru puncte, Comitetul Ardelenesc al Consiliului Național a debutat ca un organism politic supranațional (în sens etnic) care să grupeze în jurul său cetățeni ungari de diferite naționalități pentru înfăptuirea programului C.N.M. de la Budapesta⁴. Această formulă de organizare propusă de intelectualitatea maghiară continuă să promoveze ideea națiunii politice ungare și a statului național unitar ungar, nerecunoscând naționalitățile drept națiuni distincte, ci doar ca entități lingvistice și culturale specifice. Românii și sașii din Transilvania erau chemați să facă front comun cu maghiarii ca membri ai aceleiași națiuni politice în contextul unor evenimente capitale pentru țară. Este ignorat astfel faptul că românii au început să se organizeze pe criteriu național, etnic, cu toate că în Cluj la acea dată nu exista încă un organism politic românesc. Personalitățile publice clujene reunite în acest consiliu ardelenesc au resimțit, totuși, creșterea rolului politic pe care-l vor juca românii din Transilvania, de aceea tonul conciliant față de români a devenit un leitmotiv al discursului lor politic. Totodată, nu se poate nega la unii dintre ei și existența unor sentimente sincere de fraternitate față de români, inspirate de convingerea că politica eronată a regimului dualist mai poate fi remediată.

În ziua următoare adunării populare, Consiliul Municipal al Clujului, întrunit într-o ședință ordinară, sub influența evenimentelor interne și externe, a decis ad-hoc amânarea dezbaterilor de pe ordinea de zi și ținerea unei ședințe extraordinare. Propunerea ședinței extraordinare i-a aparținut profesorului I. Apáthy, care în acest fel a dorit să protesteze împotriva faptului că prim-ministrul a Ungariei⁵, a cedat Croației „*singurul port al Ungariei*” adică orașul Fiume (Rijeka), în timp ce armata ungară era risipită prin Belgia, Italia, Polonia, „*vărsându-și sângele pentru scopuri străine*”. Apáthy deplânge faptul că soldații unguri din port, puțini la număr, au permis „*invadarea*” portului, ceea ce în opinia sa echivala cu încălcarea jurământului militar. În adresa propusă de către Apáthy către guvernul țării se cerea repatrierea imediată a militarilor și constituirea unei armate naționale „*pentru apărarea hotarelor țării*”, iar în caz contrar prim-ministrul să fie tras la răspundere de către națiune. În document s-a căzut de acord ca în numele consiliului municipal să fie menționat faptul că „*oricine ar fi prim-ministrul, regele ori dictatorul țării, și orice ar hotărî Conferința de Pace, națiunea maghiară nu se va dezice de portul Fiume*”⁶. Atitudinea adoptată la această ședință exprimă cât se poate de clar miopia viziunii politice a forului conducător din orașul Cluj, care nu a perceput implicațiile reorganizării Europei Centrale și de Est după principiile și interesele puterilor învingătoare. Sub impulsul evenimentelor din 30 octombrie de la Budapesta, forțele politice locale s-au impus pe plan local în conducerea afacerilor politice, convocând pentru după-amiaza zilei de 31 octombrie o adunare populară în fața primăriei pentru ca cetățenii orașului să îi cunoască pe membrii noii formațiuni politice locale⁷. În legătură cu constituirea Consiliului Național Maghiar din Cluj, memoriile unuia dintre secretarii acestuia, social-democratul Jenő Kertész, confirmă existența unor disensiuni și antipatii reciproce între independist-pașoptistul Apáthy, ales președinte al Consiliului, și social-democratul Sándor Vincze, vicepreședinte. Apáthy, de pe poziția sa socială îl desconsidera pe Vincze. Acesta, din considerente ideologice, nu a agreat implicarea politică a lui Apáthy în noua viață politică. Astfel că în momentul alegerii lui Apáthy în funcția de președinte al C.N.M., Vincze a ridicat obiecții, considerând inoportun acest fapt. Aceasta cu atât mai mult cu cât Vincze era de părere că Apáthy s-a compromis în ochii românilor prin atitudinile

sale șovine, or dacă Consiliul Național dorește să joace un rol istoric în Ardeal, zicea el, nu va avea nici o șansă sub conducerea lui Apáthy. În schimb, Apáthy a replicat arătând că el a redactat cele douăsprezece puncte ale C.N.M. de la Budapesta, care se refereau printre altele la acordarea de drepturi naționale naționalităților. În acest fel a fost aplanată intervenția contestatoare a social-democraților.⁸

Caracterul duplicitar al profesorului I. Apáthy, este surprins foarte bine în caracterizarea făcută de către istoricul György Litván: „*István Apáthy întruchipa mica burghezie maghiară, avînd o dublă înclinație politică. Participa în aceeași măsură la întrunirile șovine ale Ligii Transilvane a naționaliștilor maghiari conduși de István Bethlen, cît și la adunările Ligii pentru Dreptul Electoral de orientare democratică. Făcea parte din acea clasă de mijloc care, întorcîndu-se împotriva falsului liberalism a lui István Tisza, nu era încă decisă care dintre căile luptei politice să o urmeze: pe cea a democrației sau pe cea conservatoare național-creștină.*”⁹

La două zile după înființarea Consiliului Național Maghiar din Cluj, intelectualii români ai orașului, în frunte cu Dr. Amos Frîncu și Dr. Emil Hațieganu, după întrevederi avute cu liderii Comitetului Ardelenesc al Consiliului Național Maghiar au pus bazele unui consiliu național românesc. Acesta purta denumirea de Marele Senat Național Român și a fost prezentat opiniei publice printr-un comunicat redactat în ziua de 2 noiembrie în care se arată: „*deoarece la adunarea de constituire, fiind de față români din toate părțile Ardealului și din motivul că comenduirea faptică pentru întreaga Transilvanie este așezată în Cluj și tot aici s-a organizat pentru întreg Ardealul Consiliul Național Unguresc (sublinierea noastră) și din considerente geografice și de organizare, a hotărît să centralizeze toată activitatea pentru întreaga Transilvanie în capitala sa faptică de azi...Clujul.*”¹⁰ Astfel se constituia un organism politic propriu românesc, excluzîndu-se participarea românilor din Cluj și din Ardeal la structurile Consiliul Național Ardelenesc, care a rămas de fapt o organizație mono-etnică maghiară, fapt ce se va reflecta în folosirea tot mai frecventă a titlaturii de Consiliu Național Maghiar din Ardeal. Deși la Arad funcționa deja Consiliul Național Român Central (în continuare C.N.R.C.), intelectualitatea românească din Cluj a atribuit Senatului constituit de ea competențe pentru întreg Ardealul. S-a creat astfel o confuzie care a lăsat impresia că Senatul Național s-ar sustrage de sub autoritatea C.N.R.C. din Arad. Situația a facilitat apariția unor voci contestatoare la adresa lui Amos Frîncu. Toma Ienciu, membru în comitetul executiv, s-a adresat în scris lui Vasile Goldiș, îngrijorat de eventualitatea știrbirii autorității Senatului Național în favoarea organizației similare maghiare cu care Amos Frîncu căzuse la început de acord să pună secția militară a Senatului sub un comandament militar comun româno-maghiaro-șăsesc, comandat de maiorul Siegler Konrad. „*Cînd cedăm din voie liberă comanda supremă și încheiem convenții cu senatul maghiar de facto recunoaștem integritatea Ungariei*”, opina Ienciu.¹⁰ Constatarea aceasta este oarecum exagerată pentru că instituirea unei comande unice se impunea din motive practice, de distribuire a soldei și coordonare a acțiunilor de menținere a ordinii publice.

Conform celor descrise de către Toma Ienciu, cel mandatat cu înființarea la Cluj a unei organizații locale a C.N.R.C. a fost Dr. Poruțiu, care însă i s-a adresat lui Amos Frîncu să îndeplinească această sarcină. Amos Frîncu, preluînd acest mandat, a propus ca Senatul să se constituie nu numai pentru comitatul Cluj, ci pentru tot Ardealul, propunere pe care adunarea a acceptat-o după mici discuții. S-a ales un „senat” format din 60 de membrii, iar restul pînă la o sută urmau să completeze forul în calitate de reprezentanți ai consiliilor naționale românești din provincie. S-a ales un comitet executiv și doi comisari civili pentru susținerea contactului cu forurile militare. Aceștia au fost Dr. Amos Frîncu și Dr. Emil Hațieganu. S-a format o secție civilă și una militară, după care s-a ales președintele Senatului în persoana lui Amos Frîncu. Prin ordinul de zi din 5 noiembrie, după ce Amos Frîncu a denunțat acordul de principiu încheiat cu Consiliul Național Maghiar din Cluj care propusese ca pe 3 noiembrie, atît formațiunile militare maghiare cît și cele române să depună împreună jurămîntul de credință față de guvernul de la Budapesta, el l-a numit pe căpitanul Ioan Cotuțiu comandant militar al trupelor din Cluj. Pentru „*asigurarea mai cu efect a ordinii publice s-a confirmat acordul cu C.N.M. și Consiliul Național Șăsesc conform căruia comandant comun al tuturor trupelor militare din Ardeal era numit căpitanul Siegler.*”¹¹ Acest acord, în opinia aceluiași Toma Ienciu, i-ar fi dezavantajat pe români care în momentele tulburi din primele zile ale lui noiembrie ar fi putut prelua „*tot rolul de conducere în Ardeal*”¹², însă o atare tentativă la acea dată putea avea urmări grave pentru climatul social din Transilvania, iar apelul la „*terorismul maselor*” ar fi generat cu siguranță mari vărsări de sînge. Or, obiectivul imediat al celor două consilii naționale, român și maghiar, era tocmai preîntîmpinarea acțiunilor antisociale, care în contextul neajunsurilor populației și indiscipliniei militare putea fi cu greu stăvilite. Tocmai în spiritul acestui obiectiv cele două consilii naționale au hotărît să colaboreze. În fond ambele aveau nevoie de susținere din partea celuilalt, dar, așa cum

vom vedea în capitolul următor, în spatele colaborării fiecare tabără se străduia să submineze autoritatea celeilalte.

La câteva zile după constituirea Consiliului Național Maghiar, un grup de demonstranți social-democrați, sub presiunea maselor, au eliberat deținuții politici dintr-o cazarmă a orașului, printre care se aflau și numeroși români. Unul dintre aceștia, preotul Dencasiu Aleman din Rășinari, în vîrstă de 75 de ani, decedase chiar în momentul deschiderii temnițelor¹³. Decesul său a fost pus pe seama emoțiilor puternice care i-ar fi cauzat atacul de cord, așa cum relatează presa vremii din Cluj. Cert este, că decesul și ceremonia funerară a lui Dencasiu Aleman a servit drept prilej Consiliului Național Maghiar să își manifeste în mod oficial sentimentele de condoleanțe față de Senatul Național Român, declarîndu-l pe cel decedat „*primul martir al revoluției*”. Menținerea unui climat de solidaritate și coexistență pașnică se impunea nu numai din rațiuni practice, imediate pentru menținerea ordinii, ci și pentru buna imagine a noului regim ungar, care își dăduse seama că soarta Transilvaniei este de acum în mîna românilor. Așadar, reprezentanții locali ai guvernului Károlyi au recurs la gesturi care să repare imaginea defavorabilă a autorităților maghiare în rîndul românilor. La marșul funerar a lui Dencasiu Aleman, C.N.M. a fost reprezentat de către secretarul acestui organism, social-democratul Jenő Kertész, a cărui discurs evocator făcuse referire la lupta comună a românilor și maghiarilor împotriva oligarhiei dualiste și necesitatea sprijinirii noului regim ungar. Pentru a sugera ideea unității în diversitate, din partea C.N.M. a fost așezată pe sicriul lui Dencasiu Aleman o coroană cu două panglici tricolore, una în culorile naționale maghiare și cealaltă în culorile drapelului românesc.¹⁴

La început, Consiliul Național Maghiar și Senatul Național Român au cooperat cu eficiență. Una dintre primele acțiuni comune a fost de-a îndruma populația orașului și a comitatului la liniște și muncă. Acum apare și primul afiș în limba română pe străzile Clujului. În acele zile de început de noiembrie, la sediul Băncii Economul au apărut și primele stegulețe tricolore românești, în miniatură.¹⁵ Avînd în vedere faptul că în Cluj cele două consilii naționale dispuneau de formațiuni militare proprii, la propunerea C.N.M. în data de 4 noiembrie s-a căzut de acord asupra instituirii unui comandament unic al forțelor militare din Ardeal, indiferent de naționalitate, sub comanda maiorului de infanterie Siegler Konrad. În comandamentul unic urmau să activeze ofițeri superiori maghiari, români și sași, iar pe lîngă comandant erau numiți cîte doi comisari militari din partea autorității civile pentru a facilita comunicarea între autoritatea civilă și cea militară¹⁶. Acest acord nu afecta autoritatea de decizie a vreuneia din părțile semnate deoarece orice ordin al maiorului Siegler trebuia contrasemnat de către reprezentantul militar al fiecărui consiliu național în parte. Formațiunea militară română era direct subordonată căpitanului Cotuțiu căruia guvernul de la Budapesta, spre surprinderea celor din C.N.M., i-a transferat peste 1.500.000 de coroane tocmai după ce eșuase tentativa C.N.M. de a-i determina pe militarii români să depună jurămîntul de credință față de guvernul și constituția Ungariei¹⁷. Problema depunerii jurămîntului a semnalat prima animozitate între cele două consilii naționale. Guvernul Károlyi, imediat după instalare a pretins și din partea militarilor de naționalitate română să depună jurămînt față de noul regim ungar, avînd în vedere faptul că jurămîntul prestat monarhului austro-ungar își pierduse valabilitatea. Totodată, constituirea C.N.R.C. și afirmarea ideii de autodeterminare a creat discordie în privința prestării jurămîntului militar. Ofițerii români au trebuit să apeleze la autoritatea lui Ștefan Cicio-Pop pentru a interveni în privința clarificării dispozițiilor¹⁸. În Cluj, intenția președintelui C.N.M., István Apáthy, era să-i convingă pe Amos Frîncu și pe Emil Hațieganu ca militarii români să depună jurămîntul simultan cu militarii maghiari față de guvernul ungar în cadrul unei ceremonii militare ce urma să se desfășoare în Piața Regelui Matia¹⁹. Voci mai moderate din C.N.M. acceptaseră obiecțiile Senatului Național Român, propunînd ca fiecare formațiune militară să depună jurămîntul așa cum crede de cuviință, dar avînd în vedere și acordul referitor la comandamentul unic, să se depună jurămîntul în comun, după care comandantul Siegler să treacă în revistă trupele române și maghiare²⁰. Amos Frîncu, invocînd o dispoziție a C.N.R.C., conform căreia militarii români sînt datori să depună jurămînt doar față de C.N.R.C., a căzut în principiu de acord asupra ceremoniei comune, dar cerea ca jurămîntul să fie prestat față de C.N.R.C.²¹. Chiar în ziua stabilită pentru ceremonia militară comună, ofițeri și studenți de la Universitate s-au întîlnit din proprie inițiativă în cancelaria avocatului Isacu (i.e. Emil Isac) unde s-a decis negarea depunerii jurămîntului, fapt acceptat apoi de către Amos Frîncu și adus apoi la cunoștința căpitanului Siegler.²² Din partea maghiarilor exista acum temerea că negarea depunerii jurămîntului ar putea însemna un pas spre războiul civil, fiind remarcat faptul că, în timp ce militarii maghiari au îndepărtat însemnele imperiale de pe bonete și chipiuri, români nu au făcut același lucru.²³ În această observație se reflectă mai degrabă o viziune stereotipică a românului fidel Austriei contra Ungariei, însă realitatea era acum cu totul alta, infirmînd orice supoziție de acest fel. Senatul Național Român și Garda Națională Română tindeau să se detașeze cît mai mult de

structurile politice și militare ungare. Un prim pas în acest sens a fost denunțarea acordului din 4 noiembrie prin care se instituiseră comandamentul comun. Măsura a fost justificată de încălcarea „din partea opusă în repetate rânduri a acordului de principiu făcut și poporul român din Ardeal este pus în situațiunea de dezarmare față de poporul maghiar”.²⁴ Însă odată cu înaintarea trupelor Armatei regale române în Transilvania, se vor înmulți sesizările din provincie către C.N.M., în sensul că Gărzile Naționale Române dezarmează trupe regulate maghiare. Pentru evitarea vărsărilor de sânge, comandantul Gărzilor Naționale Române din Cluj și al Comitatului Cojocna a dispus oprirea imediată a acestor proceduri. Este de remarcat faptul că încă de la începutul lunii noiembrie s-au introdus patrule mixte româno-maghiare,²⁵ astfel că la nivel local cooperarea militară a fost lipsită de disensiuni.

Colaborarea dintre cele două consilii naționale era firească și avea precedente în legăturile amicale dintre intelectualii români și maghiari ai orașului, care se cunoșteau demult ca și concitadini. Între Jenő Kertész, secretar al C.N.M., avocatul Emil Grandpierre, proaspăt numit comisar guvernamental comitatens, și Emil Hațieganu exista o mai veche prietenie. Cei trei obișnuiau să se întâlnească la cafea, discutând probleme care erau aproape necunoscute opiniei publice, pe care însă ei le aflau din gazete occidentale. Ei erau „amicii secreți ai Antantei”.²⁶ În memoriile sale, Jenő Kertész, a remarcat faptul că legăturile dintre C.N.M. și Senatul Național Român au fost mai cordiale atunci când autoritatea lui Emil Hațieganu s-a impus în fața lui Amos Frîncu. După ce Amos Frîncu fusese destituit de la șefia Senatului Național Român, conform memoriilor lui Kertész, el a încercat să se impună prin diverse activități care să-i scoată în evidență veleitățile de conducător.²⁷ Astfel că liderii C.N.M. au preferat să trateze problemele comune cu Emil Hațieganu. În primele săptămâni de coexistență a celor două consilii naționale omul de legătură, apreciat de ambele părți, a fost sociologul Dr. Bódog Somló, care era de orientare social-democrată și acceptase sarcina cu satisfacție. Însă eșecul tratativelor româno-maghiare de la Arad din 13-14 noiembrie au dat o notă pesimistă colaborării dintre maghiarii și românii din Cluj. Bódog Somló își pierduse optimismul și, prevăzând evoluția evenimentelor, a refuzat să mai participe în calitatea avută la colaborarea dintre cele două consilii naționale. Atmosfera devenise și mai încărcată după vestea tragicelor incidente de la Beliș despre care la aceea dată C.N.M. din Cluj a crezut că au contribuit în mod hotărâtor la eșecul tratativelor de la Arad. De aceea, C.N.M. a luat imediat inițiativa unei anchete care, prin cooptarea reprezentanților Senatului Național Român, să nu prezinte dubii în privința obiectivității. În locul lui Bódog Somló a fost însărcinat Jenő Kertész cu atribuțiunile omului de legătură. S-a format o comisie mixtă care să stabilească faptele comise și să identifice vinovații. Membrii comisiei din partea C.N.M. au fost maiorul în rezervă Endre Balázs și J. Kertész, iar din partea Senatului Dr. Poruțiu și Dr. Pordea.²⁸ După interogarea celor de la fața locului implicați în comiterea crimelor, comisia a întocmit cu dificultate procesul verbal deoarece ofițerii „comandoului” n-au vrut să recunoască nici un fel de consilii naționale. Întocmirea procesului verbal s-a făcut sub conducerea lui Poruțiu. Kertész, întors grabnic la Cluj, ceruse tribunalului militar de honvezi tragerea la răspundere a celor vinovați.²⁹ Însă la scurt timp, comisia mixtă a trebuit să cerceteze un nou caz de atrocitate, de data aceasta la Fiea de Jos. De asemenea, oriunde s-au iscat asemenea situații conflictuale, comisia mixtă a celor două consilii naționale s-a deplasat la fața locului, iar membrii români și maghiari ai comisiei au dat dovadă în tot timpul investigațiilor de un real spirit de colaborare.³⁰ Deoarece în mediu rural revoltele populare alungaseră autoritățile locale, în multe localități rămase fără aparat administrativ, neputându-se organiza altul nou, au apărut disfuncționalități în ceea ce privește aprovizionarea cu petrol sau plata ajutorului de război. În aceste condiții, Consiliul Național Maghiar împreună cu comisarii ai Senatului Național Român au reorganizat consiliile comunale în plasele Gilău, Huedin și Hida, fie prin reinstalarea notarilor alungați sau numirea altora noi care nu se compromiseseră sub regimul anterior.³¹ În alte cazuri, instituțiile statului ungar, precum Societatea Căilor Ferate (MÁV) sau Poșta Ungară s-au adresat direct Senatului Național Român pentru a tempera excesele populației sau ale unor formațiuni aparținând gărzilor naționale locale, care încercau să sustragă bunuri de consum sau alte valori materiale aflate în custodia acestor instituții de stat.³² Dar, în ciuda relațiilor destinate dintre cele două consilii naționale, în spatele ușilor de la Banca „Economul” (sediul S.N.R.) și ale primăriei (sediul C.N.M.), suspiciunile reciproce au continuat să nască tot felul de temeri și supoziții belicoase. Este limpede că Senatul Național Român milita pentru unirea Transilvaniei cu România în timp ce Consiliul Național Maghiar se situa pe poziția ideii de integritate teritorială a Ungariei. Evoluția evenimentelor certifica din ce în ce mai evident cauza Senatului Național Român care era la curent cu etapele și mijloacele preluării autorității politico-statale de către armata română. La 20 noiembrie, printr-un raport confidențial al sublocotenentului Petre Poruț întocmit la Bistrița, Amos Frîncu a fost înștiințat că trupele române vor intra în Transilvania „în deplin acord cu reprezentanții diplomați ai aliaților”³³.

Detășamente ale armatei române își făcuseră apariția la trecătorile Carpaților Orientali încă din 13 noiembrie, acum însă devenea cert faptul că în curând în întreaga Transilvanie vor fi instalate trupe ale armatei române. Consiliul Național Maghiar era de asemenea ținut la curent cu înaintarea armatei române, sesizând și ei aceeași perspectivă, fără însă a putea deduce cu exactitate dacă prezența acesteia în Ardeal ar reflecta tocmai alipirea Transilvaniei la România. Acest lucru era cu atât mai neclar cu cât „*ocuparea punctelor strategice*” de către armata română a fost justificată Consiliului Național Maghiar, respectiv Comisariatului General ca fiind în conformitate cu Convenția de armistițiu de la Belgrad³⁴, principala furnizoare a convingerii că integritatea teritorială nu va fi afectată. În aceste condiții, C.N.M. și-a invocat rolul de protector al „*maghiarilor, secuilor și sașilor față de ocuparea Transilvaniei*”, urgentînd crearea unui organ central care să apere interesele acestor naționalități³⁵. În acest sens, după emiterea ordinului de mobilizare de către guvernul Károlyi, István Apáthy a dispus ca un grup format din 15 ofițeri să adune soldați din Secuime, în timp ce din împrejurimile Clujului au fost colectate și aduse în oraș arme și muniție³⁶. Astfel că la sfîrșitul lunii noiembrie au sosit primele grupuri de soldați secui a căror disciplină a lăsat mult de dorit, dovedind eroarea măsurii luate de către președintele C.N.M. În zilele următoare, populația orașului a avut de suferit în urma excesului de zel al soldaților secui, care încălcînd interdicția de alcool instituită în oraș la sfîrșitul lunii noiembrie, au tras focuri de armă la întîmplare, incidentele fiind soldate cu victime nevinovate³⁷. În seara de 8 decembrie, István Apáthy, întors de la Budapesta cu numirea sa drept comisar general guvernamental pentru „Ungaria de Răsărit”, a fost întîmpinat de către membrii consiliilor naționale român și maghiar, cu vești alarmante despre „zile îngrozitoare” trăite de aceștia în absența sa. Membrii Consiliului Național Român, își amintește Apáthy, „*tremurînd de spaimă (s-au poate doar se prefăceau), au dat buzna în Consiliul Național Maghiar cum că secuii (soldații secui n. n.) vor să atace Garda Națională Română și să-i spintece pe românii din Cluj*”³⁸. Amos Frîncu întocmise chiar un „plan de luptă” în eventualitatea în care „*conjurația secuiască*” va acționa pentru exterminarea legiunii (Gărzii Naționale), a unor intelectuali și ofițeri români din Cluj. Planul prevedea ca „*legiunea din Cluj, dimpreună cu amenințata colonie să se retragă prin Mănăștur, Feneș, (Florești n. n.), Gilău la Someșul Rece în contact cu moșii. Întrucît nu s-ar putea retrage și săcuii și-ar încerca realizarea planului criminal, am dat ordine moșilor, legiunilor din Gilău, detașamentului din Mănăștur, Someșfalău (Someșeni n. n.), Apahida ca împreună cu moșii să tăbărească asupra Clujului, să-l aprindă din toate părțile și în învălmășeala aprinsă să facă drum legiunii, ofițerilor și intelectualilor din Cluj*”³⁹. Avînd în vedere tactica politică a guvernului ungar și intențiile conciliatorii ale C.N.M. față de români e puțin probabil ca o eventuală „conjurație secuiască” împotriva românilor din Cluj să fi avut vreun sprijin din partea oficialităților. Tot atât de puțin probabil este și faptul ca colonelul Károly Kratochwill, numit comandantul militar al Transilvaniei de către guvernul din Budapesta și aflat în fruntea detașamentelor secuiești, să fi pornit vreo acțiune de represalii împotriva adunării naționale a românilor de la Alba Iulia în ziua de 1 decembrie, așa cum ar fi fost informat generalul Moșoiu⁴⁰. Apáthy a vehiculat, e adevărat, ideea ocupării fără vărsare de sînge a orașului Alba Iulia, dar „*nu am putut să mă opun voinței guvernului Ungar*”, adică aceea de a nu permite nici o acțiune care să perturbe desfășurarea adunării naționale române de la Alba Iulia⁴¹. Incidentele din Cluj, inclusiv cel din 19 decembrie cînd soldații secui au deschis focul asupra Băncii „Economul”, nu s-au făcut organizat și nici nu au avut sprijinul autorităților maghiare din oraș. Ele au fost acțiuni fie individuale, fie de grup, inițiate pe cont propriu, exprimînd pe cît se poate de tragic consecințele lipsei unei elementare discipline militare⁴².

Cert este că cele două consilii naționale, român și maghiar, n-au încetat să se suspecteze de acțiuni îndreptate împotriva celuilalt în cele peste două luni ale coexistenței lor în paralel. Consiliul Național Maghiar, respectiv Comisariatul General, a efectuat interceptări telefonice și telegrafice din care a aflat că Senatul Național Român se pregătea pentru primirea Armatei Române⁴³. Senatul Național Român a privit cu îngrijorare concentrarea de militari unguri în oraș. Cu toate acestea, nevoile de zi cu zi au determinat cele două consilii să colaboreze în interesul tuturor locuitorilor din Cluj și împrejurimi, indiferent de naționalitate.

Prin proclamația din 20 noiembrie, Consiliul Național Român Central a convocat pentru ziua de 1 decembrie Marea Adunare Națională a românilor din Transilvania și Ungaria, ce avea să se desfășoare în orașul Alba Iulia, oraș cu rezonanță istorică în trecutul românilor. Cele zece zile de la proclamația de convocare și pînă la 1 decembrie s-au dovedit a fi pline de entuziasm și satisfacție națională pentru marea majoritate a românilor transilvăneni.⁴⁴ Era perioada de pregătire a adunării naționale, care trebuia să se deosebească prin conținutul și forma sa juridică de toate adunările și întrunirile pe care le-au avut românii pînă atunci. Acum, nu mai era vorba de o simplă adunare populară românească care să declare și să decidă asupra problemelor sale, ci de o adunare a împuterniciților aleși ai populației românești, care au fost investiți cu mandate speciale (cređionale) asupra a

ceea ce aveau să hotărască. Ținând seama tocmai de acest caracter al adunării, președintele P.N.R., Gheorghe Pop de Băsești declară adunarea drept constituantă.⁴⁵

Atît guvernul maghiar, cît și Consiliul Național Maghiar din Cluj nu au recunoscut valoarea politico-juridică a acestei adunări, ci au văzut în desfășurarea ei un prilej prin care regimul ungar dorea să dovedească Europei respectarea libertății de expresie și de întrunire pentru toți cetățenii săi. De aceea, guvernul Károlyi s-a străduit să satisfacă cererile organizatorilor Marii Adunări Naționale punînd la dispoziția participanților a unor garnituri de tren speciale⁴⁶ și dînd dispoziție gărzilor naționale maghiare și armatei ungare ca Adunarea să nu fie tulburată de nici un incident venit din partea acestora. În această bunăvoință de imagine a guvernului Károlyi, unii oameni politici maghiari vedeau o naivitate inutilă prin care înseși autoritățile statului ungar își dădeau concursul la acțiuni ale căror idei le combătea. În aceste condiții, putem admite ideea că autoritățile maghiare nu erau în cunoștință totală de cauză în ceea ce privește posibilitatea desprinderii teritoriilor cu populație românească din Ungaria. J.Kertész ne oferă o imagine pe cît se poate de concludentă despre atitudinea generală ce domnea în Consiliul Național Maghiar, în preajma Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia. „*Mulți nu s-au gîndit mult timp la desprinderea Ardealului. Chiar și aceia care — deși puțini la număr — deja în 1916 erau convinși de pierderea Ardealului, acum sub influența unui optimism cu nimic justificabil nu au luat în serios pregătirile separatiste. Defețiștii însă credeau sincer în Ardealul independent la care s-ar alipi poate și Bucovina. Cei mai puțini optimiști erau siguri de o largă autonomie a Transilvaniei pentru că și domni, dintre care unii au devenit apoi miniștri în Consiliul Dirigent, subliniau cît de conștienți sunt de nivelul calitativ al românilor ardeleni, că și Vechiul Regat va trebui ridicat la acest nivel, motiv pentru care consideră în mod imperativ menținerea unei autonomii față de România.*”⁴⁷ Avînd în vedere amploarea reală a discuțiilor din sînul C.N.R.C.-ului despre problema autonomiei, respectiv a formulei de Unire cu România⁴⁸, devine evident faptul că oamenii politici maghiari au supralicitat aceste dezbateri amăgindu-se cu convingerea că românii nu sunt atît de uniți în acțiunea lor pe cît s-ar părea. Astfel că unirea necondiționată proclamată la 1 decembrie 1918 a creat o adevărată stupefacție în rîndul membrilor Consiliului Național Maghiar.⁴⁹

Față de legitimitatea hotărîrilor și corectitudinea modului de organizare a Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, președintele Consiliului Național Maghiar din Cluj și-a exprimat profunde rezerve minimalizînd voit importanța evenimentului: „*Știu prea bine că la Alba Iulia s-au dus și mulți români care ar fi dorit (ca Transilvania, n.n.) să rămînă în cadrul statului ungar, dar am știut totodată că aceștia nu vor fi lăsați să ia cuvîntul pentru că conducătorii au hotărît deja unirea cu România. Nu-i pot numi acum pe aceia care știu că s-au dus de la Cluj la Alba Iulia ca să protesteze împotriva unirii, dar mai știu că la Alba Iulia românii i-au reținut și după mai multe zile i-au eliberat.*”⁵⁰ Aceste afirmații trebuie primite cu rezervă deoarece din cercetarea efectuată pînă acum nu am găsit nici o altă sursă care să certifice aceste aprecieri. Cert este ca Apáthy se înșală în privința numărului participanților la Adunare, la care „*ar fi participat doar vreo 10.000 (!) de persoane*”, nedepășind „*mărimea unei adunări politice de provincie*”.⁵¹ Chiar dacă în unele surse istoriografice românești se indică numărul de 200.000⁵² care pare o exagerare, avînd în vedere chiar și relatările presei maghiare, numărul participanților a putut atinge cifra de 100.000.

Avînd în vedere dispozițiile guvernului ungar, Consiliul Național Maghiar din Cluj a fost nevoit să se abțină de la orice acțiuni potrivnice adunării naționale românești de la Alba Iulia. Apáthy recunoaște că, dacă guvernul central i-ar fi permis, ar fi dispus ca „*fără vărsare de sînge*” să ocupe orașul cu trupe armate ungare⁵³. Însă așa cum am mai arătat, nu s-a întreprins nimic în acest sens, totul rămînînd doar o simplă ipoteză. Ceea ce autoritățile maghiare clujene au reproșat cel mai mult organizatorilor Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia a fost faptul că acolo s-a decis soarta Transilvaniei, fără să fie invitați la Adunare și maghiarii și sașii. Dacă în acest moment în rîndul sașilor devine tot mai evidentă intenția aderării la ideea Unirii, maghiarii din Cluj și din Transilvania încă neocupată, frustrați din cauza exclusivismului Adunării Naționale de la Alba Iulia, au hotărît să organizeze o contramanifestație, o Adunare Națională Maghiară cu participarea unor români și șvabi care să adere la proiectul de rezoluție al Consiliului Național Maghiar din Transilvania ce se pronunța pentru păstrarea Ardealului între hotarele Ungariei.⁵⁴

Astfel că doar cu două zile înaintea intrării Armatei române în Cluj a avut loc această „adunare națională”, în ziua de 22 decembrie. Ea s-a desfășurat în Piața Regelui Matia, cu participarea a diferitelor organizații obștești reprezentînd mai multe categorii sociale și profesionale, de la intelectuali la agricultori sosiți atît din Transilvania cît și din Banat, Crișana și Cîmpia Maghiară. În Sala Mare de la sediul Corporației Industriașilor (actualmente sediul filialei B.N.R.) delegații la adunare au dezbătut și adoptat proiectul de rezoluție, timp în care în Piața soseau în coloane participanții purtînd steaguri roșii și tricolore maghiare. Coloanele erau alcătuite din cîte

1.500-1.800 de oameni. După ora zece, Piața a devenit neîncăpătoare și deîndată s-a intonat imnul național. Apoi fanfara muncitorilor feroviari a intonat Marseilleza, după care s-au cântat diferite cântece naționale maghiare. Numărul celor prezenți putea fi estimat la cca. 12-15.000 de oameni⁵⁵ care doreau să exprime voința „poporului Ungariei de Răsărit, de patru milioane de suflete.”

Comisariatul General Maghiar primise cu două zile înainte de adunarea națională maghiară asigurări din partea Consiliului Dirigent că acesta nu va împiedica în nici un fel libertatea de expresie a populației maghiare. Însă cu o zi înainte de desfășurarea acesteia, au început să sosească mesaje telefonice, note telegrafice, anunțuri ale Consiliilor Naționale Maghiare din localitățile în care intrase Armata română exprimându-și regretele că nu pot participa la adunare deoarece autoritățile militare locale nu le-au permis deplasarea la Cluj⁵⁶. În felul organizării adunarea națională maghiară de la Cluj imita unele aspecte ale Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, dar, din cauza timpului scurt și a situației nesigure, nu s-a putut ridica la nivelul acesteia. La Cluj, delegații au sosit cu „scrisori de împuternicire” (*megbizólevél*) corespunzătoare crediționalelor de la Alba Iulia, iar după ce delegații au adoptat proiectul de rezoluție, acesta a fost prezentat spre aprobare adunării din Piață. Acesta a fost citit mulțimii de către vicepreședintele Consiliului Național Maghiar și Secuiesc, Sándor Vincze. În comparație cu proiectul de rezoluție al Adunării de la Alba Iulia, acesta a fost mult mai succint, apropiindu-se mai degrabă prin formă și conținut, de stilul unei declarații solemne decât de un program politic de perspectivă. Proiectul de rezoluție de la Cluj reflectă principiile politice ale guvernului Károlyi: menținerea unității politice și economice a Ungariei istorice, autodeterminarea naționalităților în sistemul cantonal, menținerea formei republicane de guvernământ.

Cel mai înflăcărat orator al adunării a fost prof. dr. I. Apáthy, care a vorbit despre unitatea geografică, istorică și economică a Ungariei. Au luat cuvântul și doi socialiști români: Sava Ștregar Demian și Gheorghe Averescu; acesta din urmă, sosit din Regat, a vorbit mulțimii în limba română. El a propus celor prezenți ca soluție pentru reconcilierea dintre români și maghiari, ca Transilvania să se proclame republică independentă, iar rezolvarea problemelor naționale să se facă după modelul elvețian.⁵⁷

Protagoniștii acestor evenimente n-au realizat încă nici la acel moment că acțiunea lor va rămîne fără efect, că soarta Transilvaniei fusese deja hotărîită de către factorii decizionali internaționali, hotărîre față de care majoritatea ardelenilor și-au exprimat adevărată dezamăgire la Alba Iulia, în 1 decembrie 1918. Cu toate acestea nu trebuie ignorate manifestările și atitudinile alternative de atunci privind viitorul Transilvaniei deoarece ele constituie parte integrantă a istoriei acestei provincii, iar necunoașterea obiectivă a acestora ar putea perpetua o imagine denaturată despre procesul schimbării autorității politico-statale în Transilvania.

În data de 12 decembrie, la cererea generalului Prezan, generalul Berthelot și-a dat acordul ca trupele armatei române să treacă linia de demarcație. Intervenția generalului francez în acest sens a ajuns la cunoștința guvernului maghiar abia în 15 decembrie, după care autoritățile maghiare au încercat să intervină pe lângă generalul F. L. d'Esperey și lt. col. Vix pentru a li se oferi explicații în legătură cu această decizie care în opinia Budapestei însemna încălcarea Convenției de armistițiu. Lt. col. Franchet Vix, în urma discuției telefonice avute cu gen. Berthelot a adus la cunoștința guvernului maghiar că armata română va ocupa unele puncte strategice mai importante, printre acestea numărându-se și orașul Cluj.⁵⁸

În întreg răstimpul dintre 15-23 decembrie, guvernul ungar și autoritățile locale clujene au desfășurat tratative cu ofițerii superiori ai Misiunii Franceze care aveau și rolul de intermediari între guvernul maghiar și Consiliul Dirigent. Astfel s-a ajuns la o amînire de 24 de ore a trecerii liniei de demarcație de către armata română pînă ce vor sosi la Cluj comisarii guvernamentali L. Fényes și Z. Rónai, care să discute personal cu generalul Berthelot. Dar această discuție n-a mai avut loc deoarece, la scurt timp de la sosirea lor în Cluj, li s-a transmis că guvernul ungar a cedat în privința trecerii liniei de demarcație datorită imposibilității practice de a opune rezistență. Guvernul ungar și-a pus acum toate speranțele în prevederile Convenției de armistițiu, punctele II și III⁵⁹. Noi complicații s-au ivit în jurul desfășurării ocupației deoarece ministrul de război maghiar, V. Böhm, intenționa să mențină în Cluj și pe timpul ocupației românești trupele armate maghiare existente. Situația a fost salvată de intervenția gen. Vix, care l-a convins pe ministrul ungar să renunțe la acest lucru, ademenindu-l cu faptul că trupele armatei române ce vor ocupa Clujul vor fi înlocuite cu unități militare franceze⁶⁰.

La 19 decembrie, comisarul general de la Cluj a primit telegrama guvernului maghiar cu dispoziția de a accepta „ocuparea” orașului, dar trupele armate ungare să nu părăsească localitatea. În același timp, de la Tg. Mures sosea mesajul generalului Neculcea care insista asupra retragerii trupelor maghiare din oraș. Răspunsul autorităților clujene a fost destul de ambiguu. Astfel, în privința retragerii armatei regulate și-au derogat competența afirmînd că doar ministrul de război poate dispune acest lucru, iar referitor la gărzile naționale

maghiare, poziția lor a fost că acestea trebuie să mențină ordinea în localitate deoarece Clujul este un oraș maghiar⁶¹. Apáthy consideră insuficient efectivul Gărzii Naționale Române din Cluj pentru păstrarea ordinii publice, singurele forțe militare acceptate de gen. Neculcea. Invocînd punctele III și XVIII ale Convenției de armistițiu de la Belgrad, comisarul general al Ungariei de Răsărit și-a reafirmat dreptul de a menține în oraș un efectiv militar ungar de pînă la opt divizii, cît și poliția și jandarmeria municipală⁶². În cursul ședinței Consiliului Național Maghiar și Secuiesc din după amiaza zilei de 19 decembrie a fost adoptată evacuarea efectivelor militare regulate pentru a preîntîmpina asedierea orașului, urmînd să rămînă în oraș poliția și jandarmeria, precum și Garda Națională Maghiară a orașului.⁶³

În cursul întregii zile de 19 decembrie din zori pînă seara au avut loc în oraș adunări și luări de cuvînt ale oficialităților clujene și ale studențimii maghiare, cu menirea de a liniști populația în privința sosirii armatei române.

Liniștea publică a Clujului în zilele premergătoare intrării armatei române a fost grav perturbată de incidentele⁶⁴ soldate cu victime nevinovate din rîndul populației orașului, rănite sau chiar răpuse de focurile de armă dezordonate ale unor grupuri violente și indisciplinate de soldați secui. În asemenea împrejurări s-a produs și incidentul armat de la sediul Senatului Național Român unde soldați secui în afara oricărei discipline militare au deschis focul asupra Băncii „Economul”. Acțiunea nesăbuită s-a soldat cu uciderea elevului Petrovici Octavian Teodor, nimerit de gloanțe în momentul în care intenționa să se salveze din sediu. Abia la intervenția Gărzii Naționale Maghiare în cooperare cu Garda Națională Română au putut fi dezarmați soldații indisciplinați. Ziua următoare, Consiliul Național Maghiar și Secuiesc au emis un comunicat în care au condamnat actele a căror gravitate nu puteau avea nici o justificare⁶⁵. Astfel că evacuarea formațiunilor militare constituite în majoritate de secuii recrutați la sfîrșitul lui noiembrie, a însemnat pe de o parte, o ușurare pentru locuitorii orașului. Majoritatea celor recrutați erau pur și simplu întreținuți de stat, care, de îndată ce sesizau blocaje în întreținerea lor, deveneau „*tílhari, nu militari*”⁶⁶.

În data de 23 decembrie, în timp ce ultima unitate militară secuiască părăsea orașul, la Cluj sosise deja personalul însărcinat cu pregătirea cazării celor 40 de ofițeri români. În aceeași zi, primarul localității, Gusztáv Haller a participat la o întrevvedere cu gen. Gherescu, desfășurată la Apahida, cu scopul clarificării unor detalii referitoare la operațiunea de ocupare. Gherescu a afirmat că intențiile sale sînt pașnice, dar că va reprimă cu asprime orice răzvrătire sau dezordine. A dat asigurări primarului Haller că administrația existentă a orașului nu va fi stingherită sub nici o formă⁶⁷. Conform celor stabilite, în jurul amiezii zilei de 24 decembrie armata română a intrat în orașul Cluj, fiind salutată de către Senatul Național Român și țărani români din împrejurimi. Festivitatea s-a desfășurat în Piața Regelui Matia⁶⁸. Ședința comună din după-amiaza zilei de 24 decembrie ținută la Primăria Cluj a oferit cadrul clarificării pozițiilor părților implicate în evenimentele istorice ale urbei de pe Someș. La ședință au participat gen. Neculcea în fruntea unei delegații militare, de față fiind și gen. Gherescu, membrii ai Senatului Național Român, ofițeri ai Gărzii Naționale Române. Comisarul general, I. Apáthy și-a precizat poziția față de prezența Armatei române în Cluj, arătînd că „*ocuparea orașului are loc contra punctului III din Convenția de Armistițiu de la Belgrad*”, care permite menținerea în oraș nu numai a poliției, jandarmeriei și gărzii naționale ci „*în conformitate cu punctul II al aceleiași Convenții, este permisă menținerea a 8 divizii ale Armatei ungare.*” Comisariatul General, arăta Apáthy, a dispus evacuarea efectivelor militare regulate din considerente preventive pentru a exclude orice incidente ce ar perturba liniștea urbei. El a dat asigurări că orașul Cluj nu va opune rezistență și locuitorii săi nu vor iniția acțiuni subversive împotriva armatei române, conformîndu-se întocmai cu punctul XVIII al Convenției de armistițiu. Cere în schimb ca Garda Națională Maghiară (cu efectiv redus), poliția și jandarmeria orașului să își poată exercita în continuare atribuțiunile publice. Astfel s-a obținut din partea conducerii orașului și a Comisariatului General ca în oraș să poată rămînă sub arme 50 de gardiști, 15 jandarmi și 88 de polițiști. Înainte de ocuparea Clujului, Garda Națională Maghiară era compusă din 420 de membri. Aceasta își putea păstra în continuare efectivul total de care dispusese și înainte de 24 decembrie. În privința efectuării serviciului de gardă s-a stabilit ca patrulele să fie compuse din cîte doi militari ai armatei române, doi gardiști români și doi gardiști maghiari sau un gardist maghiar secondat de un jandarm respectiv un polițist — patrula fiind condusă de unul dintre membrii Gărzii Naționale Române. Generalul Neculcea și-a exprimat părerea că nimeni nu trebuie stingherit în privința folosirii simbolurile naționale.⁶⁹

Comisariatul General maghiar a fost nevoit de forța împrejurărilor să adopte o atitudine de resemnare față de intrarea armatei române în Cluj. Apáthy a fost foarte îngrijorat de faptul că temeiul intrării trupelor române în Cluj ar fi fost altul decît prevederile Convenției de armistițiu, amenințînd cu demisia dacă lt. col. Vix nu i-ar fi

dat asigurări în acest sens⁷⁰. Comisariatul General nu ar fi fost străin nici de posibilitatea organizării unei rezistențe armate, dar după ce Apáthy aflase de la președintele C.N.M. din Tg. Mureș care este adevăratul raport de forțe româno-ungar, a respins această încercare. O rezistență maghiară în acest context, aprecia Apáthy, ar fi însemnat dispariția tuturor insulelor etnice maghiare din Transilvania⁷¹. Așadar, singura modalitate de rezistență a Comisariatului General Maghiar a fost: coexistența pașnică alături de armata aomână din Cluj și asumarea rolului de protector al populației maghiare din oraș.

Comisariatul General Maghiar de la Cluj din decembrie 1918 - ianuarie 1919 a fost o realizare a unui concept ceva mai vechi de creare în capitala transilvană a unui centru de putere secund, cu unele atribuții autonome, dar direct subordonat Budapestei. Inițiativa a venit din partea unor intelectuali maghiari ardeleni care, după izbucnirea primului război mondial, resimțeau din ce în ce mai mult ignoranța și indiferența Budapestei față de sprijinirea vieții economice și culturale din Transilvania. Fenomenul autonomist era totodată și o reacție la centralismul accentuat din ultimul deceniu al dualismului. Astfel ca o parte din intelectualitatea și mica nobilime maghiară din Transilvania se simțea frustrată, depreciață la rangul unei elite de provincie. Resuscitarea patriotismului local sub forma transilvanismului a devenit o modalitate prin care această categorie de cetățeni maghiari ardeleni își manifestau atitudinea de fronda față de centralismul de stat. Bineînțeles că nu era vorba de tendințe secesioniste, dimpotrivă ei doreau ca Budapesta să acorde mai mare atenție Transilvaniei și dezvoltării ei. În anii războiului frustrarea a fost accentuată de sentimentul de abandon. „*Ne-au obișnuit (budapestanii) să ne conformăm totdeauna Budapestei și nu le-a părut de noi. Dacă am cerut, ne-au respins, dacă am revendicat ne-au luat în deridere și ne-au tratat ca pe cerșetori. Ne-au reproșat cu batjocură transilvanismul chiar și aceia care au venit aici să trăiască de pe spinarea noastră.*” Acestea erau aprecierile lui Lajos Kelemen⁷² și mai erau încă destui de mulți care gândeau ca el. Aceste idei au început spre sfârșitul războiului mondial să prindă contur, să fie puse pe hârtie și exprimate în mod public deși promotorii lor aveau oarecare temeri ca vehicularea acestor idei să nu fie intenționat răstălmăcite sau chiar interzise de către autorități.

Unul dintre acești promotori a fost Artúr Vákár, deputat comitatens din Gheorghieni, care a publicat o serie de articole în gazetele centrale dar și în ziarul local clujean „*Kolozsvári Hírlap*”, acțiune ce avea menirea de a sensibiliza opinia publică și guvernul față de nemulțumirea acestor ardeleni maghiari. Aceste articole au putut să apară fără dificultăți deoarece nu aveau caracter politic deschis, însă alta a fost situația cu inițiativa de înființare a unui minister al Transilvaniei, concepție pe care Artúr Vákár i-a împărtășit-o lui Apáthy în iunie 1917. Vákár conta pe sprijinul acestuia, care deși nu era la acea dată decât membru al consiliului municipal, partidul său fiind în opoziție, reprezenta totuși o autoritate morală remarcabilă, cu influență la diferite organizații culturale și sociale. Vákár a venit cu propunerea ca Apáthy să facă cunoscută inițiativa sa consiliului municipal și să i-o susțină în timp ce și el ar fi întreprins o acțiune similară în congregația comitatului Ciuc.⁷³ De la acest nivel local propunerea sub forma unui proiect de rezoluție ajunge în parlamentul țării și la guvern. Se pare însă că inițiativa aceasta nu s-a bucurat de prea mare succes rămânând pe moment fără ecou. Abia după mai bine de un an, din cu totul alte considerente și în circumstanțe politico-militare diferite, a fost reactualizat planul unei autorități politice autonome maghiare în Transilvania.

În contextul deja cunoscut, în 2 decembrie, Apáthy, dîndu-și seama că, după Proclamația de la Alba Iulia și în contextul înaintării armatei române în Ardeal, nu va putea face față dezorganizării maghiarilor din Transilvania fără o autoritate efectivă, s-a deplasat la Budapesta pentru a se consfătui cu membrii guvernului. În 4 decembrie, la întâlnirea cu ministrul de interne Batthyányi, Ugron Gábor, deputat parlamentar, originar din Secuime, a propus ca pentru cele 26 de comitate revendicate de către români (comitate ce erau proclamate, deja unite cu România) ar trebui organizat un comisariat general (*főkormánybiztosság*) și că Apáthy ar fi cel mai potrivit în fruntea acestui organism. Apáthy a acceptat propunerea condiționat, dacă își poate păstra catedra de la universitate refuzînd totodată să primească orice indemnizație bănească pentru serviciul de comisar general. Astfel s-a concretizat ideea înființării la Cluj, cu titulatura oficială „Comisariatul General Guvernamental pentru protecția maghiarilor din Ungaria de Răsărit”. În ședința guvernului din 6 decembrie ministrul Batthyányi l-a propus în mod oficial pe Apáthy în funcția de comisar general guvernamental, propunere acceptată de plenul guvernului Károlyi. Astfel Apáthy era investit „*cu puteri depline în fruntea administrației civile*” recunoscîndu-i-se competența de a trata cu oficialitățile competente aplicarea Convenției de armistițiu de la Belgrad. Apáthy primea mîna liberă în organizarea Comisariatului, propunînd pentru ocuparea diferitelor posturi, funcționarii numiți oficial de guvern.

Întors la Cluj pe 8 decembrie, Apáthy le-a încredințat lui József Papp, numit șef al departamentului administrativ, și lui Albert Deák, numit șef al departamentului juridic, sarcina de a întocmi un proiect al

statutului de funcționare al Comisariatului, pentru a-l propune aprobării guvernului.⁷⁴ Conform statutului, comisarul general avea dreptul să emită ordonanțe, să propună numiri în funcțiile Comisariatului și a organelor *comitatense* (județene, n.aut), fiind dator să informeze permanent guvernul despre desfășurarea activității sale. Erau prevăzute 18 departamente conduse de câte un șef de departament care avea drepturi depline de decizie în privința numărului și identității personalului angajat. Atât șefii departamentelor, cât și personalul angajat erau considerați funcționari de stat. Ei trebuiau să se bucure de deplină încredere a Comitetului Ardelenesc al C.N.M. și a comisarului general care îl putea suspenda din funcție în caz de suspiciune. În privința problemelor care nu prezentau importanță prea mare șeful de departament putea să decidă în nume propriu, însă acele probleme care erau considerate majore trebuiau înaintate spre dezbateră și aprobare Consiliului șefilor de departamente, iar în caz de urgență, rezolvarea acestora se putea face cu avizul comisarului general. De asemenea se prevedea ca despre fiecare ședință a Consiliului să se întocmească un proces verbal.⁷⁵

Având în vedere competențele Comisariatului și structurile politice locale din Cluj, acesta a îndeplinit mai degrabă funcția unui minister decât a unui guvern al Transilvaniei, deși este evident rolul său de a contracara funcționarea Consiliului Dirigent. Comisariatul s-a dorit a fi organul executiv al Comitetului Ardelenesc al C.N.M., subordonându-și administrația publică din întreaga Transilvanie. Apáthy își păstrase în continuare funcția de președinte al C.N.M. din Cluj, iar majoritatea funcționarilor Comisariatului aveau funcții de conducere și în C.N.M., care prin fuziunea din 17 decembrie cu cel secuiesc va purta titulatura oficială de Consiliul Național Maghiar și Secuiesc.

Comisariatul General a funcționat la început în Sala Mare a Primăriei, iar de la mijlocul lunii decembrie s-a instalat în clădirea căminului studențesc de pe str. Petőfi (actualul cămin „Avram Iancu”) ocupând câteva încăperi la etajul I.⁷⁶ Spre nemulțumirea lui Apáthy, locțiitorul său a fost, din necesitate, social-democratul Sándor Vincze, care în curând și-a luat atribuțiile în serios încercând să se impună în fața șefilor de departamente. În general, departamentele trebuiau să rezolve reclamațiile persoanelor fizice și juridice, să emită dispoziții despre organizarea și funcționarea aprovizionării cu alimente și combustibil a centrelor de distribuție din oraș sau din alte localități unde aceste dispoziții mai aveau vreo valoare juridică. În realitate însă, autoritatea Comisariatului General era foarte restrânsă, atât ca teritoriu, cât și ca intensitate și a avut o importanță mai mult simbolică. Activitatea sa era finanțată din bugetul statului pe baza „producției” de acte rezolvate, astfel că birocrația a devenit o caracteristică a acestei instituții. Comisariatul cu tot aparatul funcționăresc a ajuns în scurt timp să reprezinte o formă fără fond. Această instituție cu nume atât de sonor a ajuns în curând, sub forța împrejurărilor, să nu mai reprezinte altceva decât două, trei persoane. Pe drept cuvânt aprecia Kertész: „*Comisariatul General Guvernamental al Ungariei de Răsărit nu dispune nici măcar asupra unei străzi din Cluj, ba chiar nici asupra clădirii, fiindcă în doar câteva zile sau ore clădirea va fi percheziționată de Armata română.*”⁷⁷

Comisariatul General a putut fi ușor identificat cu I. Apáthy, care a rămas o persoană cu autoritate și o somitate în fața persoanelor oficiale civile sau militare cu care a intrat în contact în acest epilog al carierei sale politice. În calitate de comisar general a refuzat să aibă legături oficiale cu Consiliul Dirigent. Însă după intrarea armatei române în Cluj, un grup de șefi de departamente în frunte cu dr. József Papp, fost președinte al baroului din Cluj (din grup a făcut parte și Jenő Kertész, furnizorul unor prețioase informații) au hotărât să se deplaseze la Sibiu pentru a rezolva problema depunerii jurământului de credință de către funcționarii publici maghiari. Era deja mijlocul lunii ianuarie 1919 și tot mai mulți dintre funcționarii Comisariatului au realizat că în curând autoritatea statului român se va impune ireversibil în Transilvania, deși la acea dată considerau că ei și ceilalți funcționari publici sînt încă supuși ungari. Apáthy a refuzat să se deplaseze la Sibiu, dar nici nu s-a opus intenției acestui grup, atenționînd însă delegația că întrevederea nu trebuie să aibă nici un caracter oficial. El credea în continuare cu convingere în valabilitatea Convenției de armistițiu de la Belgrad și că prezența armatei române în Transilvania era trecătoare. Tot astfel n-a recunoscut nici autoritatea Consiliului Dirigent refuzînd orice contact oficial.⁷⁸

Faptul că acest Comisariat General și-a continuat activitatea aproape o lună de zile și după intrarea trupelor române în Cluj releva faptul că pentru început legitimitatea sa a fost recunoscută. Însuși gen. Berthelot, cu ocazia vizitei efectuate la Cluj, în 31 decembrie, de față cu gen. Neculcea, i-au dat asigurări lui Apáthy că nu va fi obstrucționat în activitatea sa de comisar general guvernamental maghiar. Astfel, cel puțin pînă la 31 decembrie 1918, autoritatea statului ungar, *de jure*, era încă recunoscută. Însă cunoscînd faptul că factorii de decizie internaționali au decis definitiv apartenența Transilvaniei la România, am putea trage concluzia că Apáthy a fost menajat cu prudență din considerente tactice, dar că zilele carierei sale politice și ale Comisariatului pe care l-a condus, erau numărate.

Din păcate, reconstituirea rolului și activității Comisariatului General Maghiar de la Cluj rămâne o sarcină dificilă din cauza lipsei materialului de arhivă al acestei instituții. În ciuda demersurilor întreprinse în țară și în Ungaria, nu am putut afla locul de inventariere al acestui material. De aceea, studiul de față s-a limitat doar la o prezentare generală a unor aspecte ale activității Comisariatului, folosind la elaborarea lui izvoarele memorialistice, presa vremii și doar puținele acte oficiale păstrate în fondul Apáthy de la Biblioteca Națională Széchenyi din Budapesta.

La doar o săptămână de la asigurările date de către generalii Berthelot și Neculcea că activitatea Comisariatului General nu va fi obstructionată, autoritățile militare române, la solicitarea Consiliului Dirigent, au făcut primul pas spre desființarea acestuia. Interesant este modul subtil și deloc direct al operațiunii, ceea ce reflecta prudența Consiliului Dirigent și al armatei române din Transilvania în ceea ce privește lichidarea instituțiilor statului ungar, încercînd astfel să tempereze sensibilitatea populației maghiare. În 7 ianuarie, Comandantul militar al Clujului, gen. Neculcea îi aduse la cunoștința Comisarului general Apáthy că, în urma ordinului gen. Moșoiu de la Marele Cartier General din Sibiu, întrerupe orice contact oficial cu persoana sa și institutia pe care o conduce, până ce Apáthy nu va dovedi în temeiul cărui drept și ca exponent al cărei autorități își exercita calitatea de comisar general.⁷⁹ Apáthy își dădu seama că „această conjurație” ar fi pusă la cale de către Consiliul Dirigent care, conform memoriilor lui Apáthy, îi contesta funcția de comisar general pe motivul că, în momentul numirii sale, guvernul ungar publicase în Monitorul Oficial al Republicii Ungare numai numirea sa fără a-i specifica și atribuțiunile. Pentru clarificarea situației, Apáthy s-a adresat guvernului ungar. În urma acestui demers, prim ministrul Károlyi a reconfirmat numirea acestuia și atribuțiile cu care a fost investit. Telegrama conținînd această reconfirmare au fost înaintate generalului Berthelot, locotenent colonelului Vix și generalului Moșoiu. În ciuda acestora, gen. Neculcea și-a menținut poziția adoptată în 7 ianuarie invocînd faptul că nu a primit din partea gen. Moșoiu nici un alt ordin.⁸⁰ Situația din Cluj începea să devină din ce în ce mai confuză. Ordinele emise de către comandamentul militar român din Cluj, conform memoriilor lui Lajos Kelemen, exprimau din ce în ce mai deschis apartenența orașului la România Mare, fiind prevăzute diferite sancțiuni împotriva celor care „ridică cuvîntul sau acționează împotriva «regatului unit al României»”⁸¹ În aceste zile ale noului an, în oraș au început să se înmulțească măsurile de punere sub observație a mai multor persoane oficiale maghiare.⁸² Unii erau suspectați de activități subversive și de propagandă bolșevică, în multe cazuri neexistînd însă un temei solid. Aceste măsuri pot fi interpretate și ca măsuri preventive, de descurajare a unor acțiuni antiromânești pe măsură ce intelectualitatea și populația maghiară în general realizau adevăratul sens al evenimentelor. După cum mărturisește Apáthy, în fața acestei realități el însuși s-a implicat în organizarea rezistenței aparatului funcționăresc, menținînd legătura cu membrii guvernului ungar care l-au asigurat de tot sprijinul lor. Pentru a convinge funcționăria clujeană de acest sprijin, Apáthy a solicitat o telegramă de îmbărbătare a greviștilor, care îi asigura pe aceștia că „funcționarii care refuzau să depună jurămîntul de credință față de regele Ferdinand nu vor fi părăsiți”.⁸³ Între timp gen. Neculcea a emis un ordin pentru oficialitățile maghiare ale Clujului făcîndu-le pasibile de tragerea lor la răspundere pentru acțiunile trupelor regulate ungare de dincolo de linia de demarcație nou stabilită (Baia Mare, Ciucea, Zam) îndreptate împotriva armatei române sau a locuitorilor români.⁸⁴

În dimineața zilei de 9 ianuarie, o comisie militară română a pus sechestrul pe clădirea Comisariatului General, percheziționînd birourile acestuia. În aceeași zi, conform specificației comandantului Diviziei a VII-a, percheziția s-a efectuat la ordin militar superior cu scopul de a stabili dacă în clădirea Comisariatului sau în locuința personală a lui Apáthy se aflau manifeste sau alte materiale de propagandă antiromânească. În urma acestei descinderi, comisia a constatat inexistența unor asemenea materiale antiromânești sau de instigare la nesupunere civică, după cum reiese din declarația oficială a comandamentului Diviziei a VII-a.⁸⁵

În 13 ianuarie, în apropierea satului Țigani (azi Crișeni) la cîțiva kilometri de Zalău, un grup de soldați honvezi au atacat garnitura de tren care transporta militari ai armatei române în deplasarea acesteia spre vest.⁸⁶ Atacul s-a soldat cu uciderea a nouă soldați români. Gen. Neculcea, invocînd ordinul dat de el cu cîteva zile înaintea incidentului, a dispus sancționarea bănească a 21 de oficiali ai orașului, în frunte cu Apáthy, S. Vincze, J. Kertész, prin obligarea acestora la plata unei despăgubiri de 900.000 de coroane.⁸⁷ La două zile de la incidentul de la Țigani, în dimineața zilei de 15 ianuarie, Apáthy a fost reținut de către o comisie militară și condus în fața gen. Neculcea. Acesta i-a adus la cunoștință faptul că este arestat în baza ordinului 990 al Comandamentului militar suprem, referitor la arestarea unor persoane oficiale ungare, cu funcții înalte, în cazul unor incidente din teritoriile aflate sub autoritate ungară îndreptate împotriva românilor.⁸⁸ Acest episod se derula în timp ce la Sibiu se afla delegația Comisariatului General pentru a găsi în comun cu Consiliul Dirigent o

modalitate acceptabilă pentru ambele părți în ceea ce privește depunerea jurământului de credință. Delegația maghiară a fost de părere că, pînă la încheierea tratativilor de pace, funcționarii maghiari să nu fie obligați la prestarea jurământului de credință, propunînd în locul acestuia un simplu legămînt funcționăresc. Încercările delegației maghiare au rămas fără succes.⁸⁹ Întoarsă de la Sibiu, delegația maghiară a trebuit să constate lipsa comisarului general. În ce măsură a fost implicat Apáthy în incidentul de la Țigani este dificil de stabilit. Se pare că a existat o telegramă a comisarului general trimisă C.N.M.-ului din Zalău, în care i-ar fi încurajat pe soldații honvezi să opună rezistență.⁹⁰ Apáthy a fost condamnat la 5 ani de închisoare, dar din motive de boală cardiacă a fost internat la un sanatoriu din Sibiu, iar după un an, în urma recursului la Parchetul Militar, a fost achitat.⁹¹

Comisariatul General n-a fost desființat imediat după arestarea lui Apáthy. Însă funcționarea sa era din ce în ce mai anevoioasă deoarece linia telefonică directă cu Budapesta, care funcționase pînă atunci, a fost întreruptă, iar activitatea acestuia era îndeaproape urmărită de organele militare. Această activitate a mai durat o săptămînă de la arestarea lui Apáthy, după care întreaga arhivă și birourile Comisariatului au fost sechestrate de către armata română. Practic, din acest moment în Cluj a încetat să mai existe acel centru de autoritate ungară, care ar fi trebuit să mențină ideea statalității maghiare pînă la Conferința de Pace. Arestarea lui Apáthy, desființarea Comisariatului General, punerea sub observație sau arest la domiciliu a unor personalități maghiare din Cluj au creat în rîndul populației maghiare din oraș psihoza oprîmării naționale și sentimentul de nesupunere și rezistență față de autoritățile militare, pentru ei străine.

Sosirea la Cluj în ziua de 24 ianuarie a generalului francez Pathé, considerat de clujeni filomaghiar, a oferit prilejul ca această stare de spirit a localnicilor să se manifeste deschis. Devenise cunoscut faptul că generalul francez se afla cazat la hotelul „New York” (actualmente Continental). În după amiaza aceleși zile avusese loc o ședință muncitorească în clădirea Teatrului de Vară (acum Teatrul de Stat Maghiar) pentru a dezbate situația grevelor de la Petroșani și din Cluj. După terminarea acesteia, mulțimea nu s-a dispersat, ci s-a îndreptat spre hotel. Pe acest traseu rîndurile s-au îngroșat. Au apărut drapele naționale ungare cu stemă. Ajunși în fața hotelului, demonstrații au început să intoneze imnul național și „Cîntecul lui Kossuth”. Obiectivul principal al demonstrației era eliberarea lui Apáthy prin sensibilizarea generalului francez. Însă intervenția armatei i-a dispersat pe manifestanți, folosindu-se în acest scop cartușe de manevră.⁹² Acest episod a marcat o schimbare de atitudine și viziune a populației maghiare din oraș în sensul abandonării treptate a iluziilor legate de reafirmarea statalității ungare în Cluj și în Transilvania în general.

În condițiile consolidării autorității Consiliului Dirigent asupra Clujului după depășirea momentelor critice de la sfîrșitul lui ianuarie, s-a trecut la înlocuirea oficialităților maghiare *comitatense* și municipale cu români, persoane devotate Consiliului. Funcționarii de stat maghiari erau chiar și acum nedumeriți de aceste măsuri invocînd încă prevederile Convenției de armistițiu. Replica dr.-lui Valentin Poruțiu la aceste argumente a fost cît se poate de cinică: „*Convenția de armistițiu și-a pierdut valabilitatea pentru că a fost deja încălcată*”. Preluarea administrației orașului și a comitatului a generat noi momente de tensiune fără a se ajunge însă la confruntarea funcționarilor maghiari cu armata care era echipată de luptă și avea dispozitivele postate în fața Primăriei.

După numirea noilor oficialități în posturile de conducere ale Clujului, problema jurământului de credință a continuat să frîneze bunul mers al administrației publice. Majoritatea funcționarilor erau maghiari, iar noua putere nu avea cum să-i înlocuiască imediat cu funcționari români, fiindu-i de aceea indispensabili pentru moment. Ademeniți de la Budapesta, o mare parte a acestora au refuzat să depună jurămînt regimului românesc, fiind asigurați că administrația maghiară va fi reinstalată. „*Stăpînirea cea de o mie de ani s-a prăbușit în așa hal încît parcă din pămînt a răsărit noua gardă de funcționari, care de bine de rău au știut conduce noua organizare statală.*”⁹³

Viața politică din orașul Cluj la finele anului 1918 și începutul celui următor a parcurs o perioadă plină de efervescență, dominată de confruntarea cu problemele sociale zilnice, dar și de entuziasmul afirmării naționale. Ea s-a încadrat în contextul politic general, caracterizat prin refuzul guvernului Károlyi de a recunoaște înainte de deciziile Conferinței de Pace orice modificare teritorială a Ungariei și năzuințele fruntașilor naționali români de a pune Conferința de Pace în fața faptului împlinit.

Revoluția burghezo-democratică din 30-31 octombrie de la Budapesta a avut același efect și la Cluj prin înființarea pe plan local a unor formațiuni politice similare în întreaga Ungarie. Același impact local l-a avut și organizarea națională a românilor din fosta Monarhie austro-ungară prin constituirea Senatului Național Român din Cluj. Aceste două organisme naționale au urmărit îndeaproape evoluția relațiilor dintre guvernul Károlyi și C.N.R.C. reglementîndu-și raporturile reciproce în funcție de această evoluție. Cele două Consilii Naționale,

român și maghiar din Cluj, în ciuda rivalităților ascunse, au știut să treacă peste orgoliile naționale proprii atunci când necesitățile vremurilor le-a impus colaborarea.

Schimbarea autorității politico-statale la Cluj nu s-a produs în mod automat, din momentul proclamării solemne la Alba Iulia a unirii Transilvaniei cu România. Ea s-a desfășurat ca un proces istoric tranzitoriu în sensul diminuării treptate a autorității instituțiilor statului ungar și a organismelor politice locale ce țineau de sistemul politic din Ungaria, în contrast cu consolidarea poziției Senatului Național Român și afirmarea treptată a autorității Consiliului Dirigent și asupra Clujului. Existența la Cluj pînă spre finele lunii ianuarie 1919 a unui centru de autoritate al puterii de la Budapesta dovedește faptul că orașul a continuat să aparțină Ungariei pînă în momentul desființării Comisariatului General, în ciuda prezenței armatei române, al cărei comandant local s-a conformat autorităților locale întocmai. Această stare de lucruri își poate găsi explicație în modul diplomatic de rezolvare a preluării autorității politico-statale de către autoritățile române, pentru a preîntîmpina unele reacții violente din partea susținătorilor stătalității ungare, care avînd în vedere compoziția etnică a orașului nu erau puțini. Preluarea efectivă a administrației orașului de către autoritățile românești nu s-a izbit de dificultăți deosebite, în afară de deruta funcționarilor publici maghiari. Acest lucru a fost posibil datorită faptului că această administrație ungară n-a mai avut în Cluj nici un suport armat, vîzîndu-se nevoită să predea conducerea orașului. Astfel că în orașul Cluj hotărîrile Marii Adunări Naționale românești de la Alba Iulia și-au putut cîștiga valabilitatea abia pe la începutul lunii februarie 1919, cînd administrația civilă românească a permis racordarea orașului la circuitul de autoritate al Consiliului Dirigent. Astfel, pentru românii din Cluj și din satele județului Cluj a devenit realitate ceea ce reprezentanții lor votaseră la Alba Iulia. Dar să nu uităm să privim și reversul acestor momente, așa cum Ion Negoieșcu avea să afirme: „*Mărturisesc că niciodată n-am uitat că fericirea națională românească a însemnat la acea epocă de tranziție, pentru concetățenii noștri maghiari, o tragedie națională. Istoria nu te întrebă, nici măcar nu-ți explică, ci te lasă doar să te obișnuiești ori să te împaci cu ea.*”⁹⁴ □

NOTE

1. Ács Zoltán, **Nemzetiségek a történelmi Magyarországon**, Budapest, 1996, p.6.
2. Nagy Zsuzsa, **A párizsi békekonferencia és Magyarország, 1918-1919**, Budapest, 1965, pp. 10-12.
3. **Magyarország története, 1890-1918**, red. Litván György, Budapest 1978, vol.VIII, p. 1217
4. *Kolozsvár egy új Magyarorszáგért* în **Kolozsvári Hírlap** XIX 284, 29 octombrie 1918, p. 3.
5. După demisia lui S. Wekerle din 23 octombrie 1918 regele l-a numit ca prim-ministru pe contele János Hadik a cărui guvern a rămas în funcție doar o săptămînă.
6. *Kolozsvár közössége egyhangúan tiltakozik* în **Kolozsvári Hírlap**, an XIX nr256, 31 octombrie 1918, p. 4.
7. *A közösség állásfoglalása a Nemzeti Tanács mellett* în **Kolozsvári Hírlap**, an XIX nr. 256, 31 octombrie 1918, p. 6.
8. Botlik József, **Erdély tíz tételben (1918-1940)**, Szombathely, 1988, p. 45.
9. Litván György, **Magyar gondolat-szabad gondolat**, Budapest, 1978, pp. 101-102.
10. Ibidem, fila 48.
11. Ibidem, fila 36.
12. Ibidem, fila 48.
13. Botlik József, op. cit p. 46.
14. *Dencasiu Aleman, a forradalom halotjának temetése* în **Kolozsvári Hírlap**, an XIX, nr. 260, 5 noiembrie 1918, p. 4.
15. Kertész Jenő, *A tíz év előtti Erdély napjai* în **Korunk** nr1, 1929, p. 16.
16. *A magyar és a román nemzeti tanács megegyezése a fegyveres erők dolgában* în **Kolozsvári Hírlap** an XIX, nr260, 5 noiembrie 1918, p. 3.
17. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchenyi, Budapesta, fond Quart. Hung. nr2455, Apáthy István, **Erdély az összeomlás után** (manuscris), f. 21.
18. Cicio-Pop, Ștefan, *Zile istorice, zile de glorie*, în **Marea Unire a românilor în izvoare narative**, București, 1984, p. 556.
19. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchenyi, Bp., fond Quart. Hung., nr2455, Apáthy István, loc. cit, f, 10.
20. Kertész Jenő, op. cit, p. 15.
21. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchenyi, Bp., fond Quart. Hung., nr2455, Apáthy István, loc. cit, p. 10.
22. Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Documentele Senatului Național Român 1918, nr. 238, dos. 31-78, f f. 43.
23. Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Kelemen Lajos, dosar 41, jurnal 1916-1926 (manuscris), f. 539.
24. Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Documentele Senatului Național Român, nr238, dos. 31-78, f. 31.
25. Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Colectia Gărzile Naționale Române 1918, nr 238, doc. 80, f. 6.
26. Kertész Jenő, loc. cit., p. 13.

27. Kertész Jenő, loc. cit, p. 12, vezi Livezeanu, Vasile, în **Istoria luptelor revoluționare în România**, București, 1960, p. 529.
28. Kertész Jenő, art. cit, în **Korunk** nr2, p. 90.
29. Kertész Jenő, loc. cit., p. 91.
30. Ibidem, p. 92.
31. *Elbocsátják a renitens jegyzőket* în **Újság** an XIX, nr288, 11 decembrie 1918, p. 4.
32. Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Documentele Senatului Național Român, nr238, dos. 31-78, f. 57, 62.
33. Arhivele Statului Cluj-Napoca, loc. cit, f. 53. De fapt, au intrat în Transilvania încă de la 13 noiembrie!
34. În data de 13 noiembrie 1918 s-a semnat la Belgrad convenția militară între aliați și guvernul ungar, care stabilea o linie de demarcație de-a lungul cursului râului Mureș întretinând teritoriul transilvan. Aliații urmau să ocupe partea de sud a Transilvaniei, existând însă posibilitatea extinderii ocupației asupra oricăror puncte considerate strategice de pe întreg teritoriul fostei Ungarii. Punctele de prim interes prevedeau: I. Teritoriul ocupat de trupele aliate rămîne sub administrația ungară; II. Armata ungară va putea menține sub arme, în acest teritoriu șase divizii de infanterie și de cavalerie, cît și trupele de poliție și jandarmerie existente; punctul XVIII enunță încetarea oricăror ostilități între Aliați și Ungaria. (Vezi textul integral în Raffay Ernő, **Trianon titka**, Budapest, 1990, p. 10-11)
35. *A kormány a Nemzeti Tanácsra ruházta fel Erdély igazgatását* în **Újság**, an XIX, nr272, 22 noiembrie 1918, p. 1. Referitor la sași, aceștia nu au aderat la o asemenea inițiativă întrucît nu își vedeau interesele periclitare prin prezența armatei române. Vezi Kertész Jenő, art. cit, în **Korunk** nr1, 1929, p. 14.
36. Arhiva Bibliotecii Széchenyi, Bp., fond Quart. Hung., nr2455, István Apáthy loc. cit, f. 34.
37. *Kolozsvár izgalmas napjai a román megszállás előtt* în **Kolozsvári Hírlap** an XIX, nr299, 20 decembrie 1918, p. 3.
38. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchenyi Bp., fond Quart. Hung. nr2455, Apáthy I, loc. cit, f. 34.
39. Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Documentele Senatului Național Român, nr 238, dos. 31-78, f. 70.
40. Țepelea Ioan, **1919. O campanie pentru liniștea Europei**, Cluj-Napoca 1995, p.58.
41. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchenyi, Bp. fond Quart. Hung. Apáthy I., loc. cit, f. 34.
42. *Kolozsvár izgalmas napjai a román megszállás előtt* în **Kolozsvári Hírlap** an XIX, nr 299, 20 decembrie 1918, p. 3.
43. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchenyi, Bp., fond Quart. Hung. nr 2455, Apáthy I., loc. cit. f. 34.
44. Pascu, Ștefan, **Făurirea statului național unitar român**, vol. II, Bucuresti, 1983, p. 152
45. Deac, Augustin, *Pregătirea Marii Adunări Naționale Constituante a românilor de la Alba Iulia*, în **Unirea Transilvaniei cu România: 1 Decembrie 1918**, București, Editura Politică, 1970, p. 688.
46. Ibidem, p.679.
47. Kertész Jenő, art. cit, în **Korunk**, an IV, nr2, p. 97.
48. vezi despre discuțiile referitoare la problema autonomiei: Duica, Nicolae, *Contribuția socialiștilor la înfăptuirea Marii Uniri*, în **Unirea din 1918 - împliniri și speranțe**, Sibiu, 1994, p. 118-119; Deac, Augustin, loc. cit, p. 684.
49. Kertész Jenő, art. cit, în **Korunk**, an IV, nr2, p. 97.
50. Arhiva Bibliotecii Naționale Szécheny, fond Quart. Hung nr2455, Apáthy I., loc. cit, f. 34.
51. Idem.
52. vezi **1918 Unirea Transilvaniei cu România**, ediția a III-a, București, 1978, p. 623.
53. Arhiva Bibliotecii Naționale Szécheny, Bp., fond Quart. Hung. nr2455, Apáthy I., loc. cit, f. 34.
54. Kertész Jenő, loc. cit, p. 98.
55. Arhivele Statului, Cluj Napoca, Fond Kelemen Lajos, dosar 41, loc. cit, f. 566 (Apáthy apreciază la 40.000 numărul participanților).
56. *Erdély magyarságának és székelységének nagy napja*, în **Kolozsvári Hírlap**, an XIX, nr301, 22 decembrie 1918, p. 2; *A vasárnapi Nemzetgyűlés*, în **Újság**, an XX, nr296, 20 decembrie 1918, p. 2.
57. *Keletmagyarország egyhangúan tiltakozik*, în **Kolozsvári Hírlap**, an XIX, nr302, 24 decembrie 1918, p. 1.
58. Raffay Ernő, **Erdély 1918-1919**, Szeged, 1987, p. 173.
59. Ibidem, p. 175.
60. Ibidem, p. 177.
61. Ibidem, p. 178.
62. *A megszálló hadsereg tábornokainak tárgyalásai a főkormánybirtossal* ,în **Kolozsvári Hírlap**, an XIX, nr304, 25 decembrie 1918, p. 1.
63. *Dr. Apáthy István és dr. Vincze Sándor a helyzetről* , în **Kolozsvári Hírlap**, nr 299, 20 decembrie 1918, p. 1.
64. *Kolozsvár vezetői nyugalmat parancsolnak*, în **Kolozsvári Hírlap**, an XIX, nr 299, p. 2.
65. *Kolozsvár izgalmas napjai a román megszállás előtt*, în **Kolozsvári Hírlap**, an XIX, nr 299, p. 3.
66. Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Kelemen Lajos, dos. 41, loc. cit, p. 569.
67. *Erdély fővárosát ma délelőtt szálják meg a román csapatok*, în **Kolozsvári Hírlap**, an XIX, nr 302, 24 decembrie 1918, p. 2.
68. Raffay Ernő, op. cit., p. 187.
69. *A megszálló hadsereg tábornokainak tárgyalásai a főkormánybirtossággal*, în **Kolozsvári Hírlap**, an XIX, nr 303, 25 decembrie 1918, p. 1.
70. Arhiva Bibliotecii Naționale Szécheny, fond. Quart. Hung., nr 2455, Apáthy, loc. cit, f. 49.
71. Ibidem, f. 43.
72. Kelemen Lajos, (1885-1963), profesor clujean, arhivar, ulterior președinte al Asociație Muzeului Ardelean.
73. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchenyi, Budapesta., fond. Fol. Hung, nr 1673, corespondențe, doc. 712

74. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchenyi, Bp., fond. Quart. Hung., nr 2455, I. Apáthy, f. 37-38
75. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchenyi, Bp., fond. Quart. Hung., nr 2455, doc. 41.
76. *A főköormánybiztosság új otthonában*, în **Ellenzék**, an XXXIX, nr 272, 25 decembrie 1918, p. 4.
77. Kertész Jenő, loc. cit., p. 173
78. Ibidem, p. 174
79. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchenyi, fond. Quart. Hung., nr 2455, I. Apáthy, loc. cit., f. 50.
80. Ibidem, f. 51.
81. Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Kelemen Lajos, dos. 41, loc. cit., f. 578.
82. Mikes Imre, **Erdély útja Nagymagyarországtól Nagyromániáig**, Sf. Gheorghe, 1996, p. 199.
83. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchenyi, Bp., fond. Quart. Hung., nr 2455, I. Apáthy, loc. cit., f. 53.
84. *A kolozsvári magyarok felelnek a meg nem szálott területeken elkövetett atrocitásokért*, în **Kolozsvári Hírlap**, XX, nr7, 10 ianuarie 1919, p. 5.
85. *Ház kutatás a Kolozsvári Főköormánybiztosságnál*, în **Kolozsvári Hírlap**, an XX, nr 7, 10 ianuarie 1919, p. 5.
86. Kertész Jenő, loc. cit., p. 174.
87. Mikes Imre, op. cit., p. 200.
88. *Dr. Apáthy Istvánt Nagyszebenbe internálták*, în **Kolozsvári Hírlap**, an XX, nr 12, 16 ianuarie 1919, p.4
89. *A kolozsvári küldöttség visszaérkezett Nagyszebenből*, în **Kolozsvári Hírlap**, an XX, nr 13, 17 ianuarie 1919, p.3.
90. Iancu, Gh., **Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român**, Cluj, 1990 p.101.
91. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchenyi, fond Quart. Hung., nr 2455, doc. nr 12.
92. Mikes Imre, op. cit., p. 201; vezi detalii despre demonstrație în jurnalul lui Lajos Kelemen, Arhivele Statului Cluj Napoca, loc. cit., f. 597.
93. Kertész Jenő, op. cit., p. 177.
94. Negoșescu, Ion, **În cunoștință de cauză. Texte politice**, Cluj, 1990, p. 90.

*

Peter WEBER, absolvent al Facultății de Istorie și Filosofie a Universității Babeș-Bolyai, masterand la Freie Universität Berlin-Osteuropa Institut, membru al Asociației pentru Dialog Interetnic, Cluj. Publicații: *Das ungarische Millenium an den Rumänen în Kultur und Zivilisation im siebenbürgischen Raum*, Cluj 1996, *Millenium and nationalities in dualist Hungary în Transylvanien Revue nr.4, 1997.*